

MUZEE DIN IERUSALIM

EUGEN GLÜCK

Vizitatorul interesat în cunoașterea muzeelor din Ierusalim este confruntat cu penuria timpului, date fiind mulțimea și valoarea colecțiilor. Fără îndoială, între colecțiile existente primează tezaurul Sfântului Mormânt, în care obiectele de proveniență românească ocupă un loc apreciabil. Atât acestea, cât și manuscrisele de la biblioteca Patriarhiei Ortodoxe Grecești au fost prezentate de mai mulți cercetători români. De aceea nu considerăm necesară revenirea la această problemă. Se pare, însă, că cititorilor din România nu li s-a relatat faptul că în sacristia romano-catolică a catedralei Sfântului Mormânt se păstrează sabia și cununa de spini, purtată în locul coroanei refuzate de Godefroid de Nouillon, primul suveran al statului cruciaților (1099).

În muzeul Patriarhiei Ortodoxe Grecești rețin atenția documentele emane de la califul Omar (638), cât și de la succesorii lui în stăpânirea Palestinei, care au garantat ființa Patriarhiei și un anumit acces creștinilor la locurile sfinte din Ierusalim și Betlehem. La fel, pot fi cunoscute documentele ce au definit partajul locurilor sfinte între cultele creștine, în special decretul din 1852, hotărârea Națiunilor Unite și garanțiile date de Israel și Iordania.

În expoziția muzeală se acordă un spațiu apreciabil rezultatelor săpăturilor arheologice, începând mai ales cu obiecte din epoca bronzului și a fierului (secolele VII — IV î.e.n.). Se remarcă fragmente de statui romane și de sticlă romane și bizantine.

Un loc aparte este rezervat descoperirilor paleocreștine. Cea mai bogată colecție provine de la Kafarnaum, unde săpăturile au fost efectuate de Patriarhie în colaborare cu arheologii israelieni. Este bine reprezentată epoca bizantină și de început a cuceririi islamice. Între acestea se evidențiază tezaurul compus din 282 monede de aur din epoca Omeiazilor.

Între piesele de factură iudaică primează piatra tombală a lui Irod cel Mare.

După incendiul ce a lovit, în 1808, catedrala Sf. Mormânt, în timpul reconstrucției au fost aduse în muzeu o serie de exponate. Printre acestea amintim inventarul mormântului regelui Balduin, decedat în 1186. Tot din aceeași catedrală provine un portal decorat cu un basorelief reprezentând Mântuitorul. Unele piese similare provin din bisericile ortodoxe din Nazaret și Ieriko.

O bogată colecție de artă bisericească oglindește fastul ritului oriental. Între veșmintele rituale vedem o costumație completă de patriarh provenită din secolul al XVIII-lea. Alături se află cărja, coroana și crucea patriarhului Avramos (1775—1787). La fel menționăm mitra patriarhului Joanikie (1753).

Dintre obiectele cultice sunt expuse o seamă de potire din secolele XVII — XIX, o patenă și o lingură de aur, un recipient pentru moaște, două sfeșnice de fildeș, acestea din urmă fiind produse ale secolului al XVIII-lea.

Sunt impresionante crucile lucrate în filigran, decorate cu scene biblice (seco-

lele XVII — XIX). Piesa cea mai veche, însă, este o cruce de tip grecesc din secolul al XII-lea. Din multe manuscrise expuse, impresia cea mai mare o produce Biblia patriarhului Theophanes (1608—1644), cu ilustrații artistice. În sfârșit, nu putem ignora nici colecția numismatică ce oglindește pregnant succesiunea istorică atât de variată a acestui colț de lume.

În orașul vechi, în apropierea porții Iaffo, se găsește complexul patriarhiei ortodoxe-armene. Prin bunăvoința istoricului patriarhal Kevork Hintlian putem repera nenumăratele valori. Însăși catedrala este un muzeu, fiind construită inițial în epoca cruciadelor (1142—1165), actuala formă definitivându-se în prima jumătate a secolului al XVIII-lea. Într-o capelă găsim moaștele apostolului Iacob, primul episcop al Ierusalimului. Tronul patriarhal provine tot din epoca apostolică. O valoare deosebită reprezintă sutele de candelice ce atârnă de boltă. Întrucât bisericile armene sunt fără iconostas, scene pictate pe pânză de mari dimensiuni, inspirate din Vechiul și Nou Testament, acoperă zidurile, ele fiind realizate în secolul al XVIII-lea.

Alături de catedrală se găsește tezaurul Sfântului Iacob, adăpostit într-o biserică. Din piesele de importanță majoră am reținut sceptrul regelui Hethum al Ciliciei (1215—1270), cupa patriarhului Grigorie (1613—1645), mitra patriarhului Iovhannes (1735), o cruce de aur (1741), alta cu decorații filigranate (1747), un potir de aur emailat (1749) etc.

Tezaurul Sf. Iacob, fondul depus la biserica Sf. Thoros, Biblioteca Gulbenkian, precum și comunitatea armeană locală sunt posesori ai unor manuscrise de inestimabilă valoare. Biblia de la Etohiadzin provine din jurul anului 1000. Am reținut și alte două biblii din 1064 respectiv 1072, ritualul din Cilicia (1266), textele Sf. Vasile cel Mare (1298), comentariile la cartea profetului Isabia (1299). Din secolul al XIV-lea, amintim lecționarul din 1331, epistolarul din 1399 etc. Himnariul din Van (1529) se evidențiază prin decorații excepționale.

La Sf. Tooros se găsește o mare colecție de tipărituri armene, prima fiind imprimată la Veneția în 1512. Tot acolo, poate fi văzută o hartă armeană a lumii din 1695, ce indică și țările române.

Muzeul Edvard și Helen Mardigian este deschis zilnic pentru public. Organizatorii au căutat să ofere o imagine a culturii din zona Araratului unde o viață culturală elevată apăruse cu 10.000—12.000 ani î.e.n. Se insistă că în Armenia, încă din anul 301, religia creștină a fost receptată oficial, curând a apărut alfabetul armean, fiind totodată expuse o serie de manuscrise din secolele XIII — XV.

O serie de fotografii evocă capodoperele arhitecturii armene realizate în Caucaz și Asia-Mică. În schimb produse ale artei plastice pot fi văzute în original, ca de pildă o cruce de altar (sec. XVI), candelice de argint (1658) și una din aur, cândva la Sf. Mormânt. Se remarcă un carpet ce evocă Fecioara Maria (sec. XVII). Numeroase piese lucrate din aramă și porțelanuri fac dovadă dezvoltatei arte armene.

Se insistă asupra rolului bisericii armene în conservarea locurilor sfinte pe care le dețin și azi în biserica Sf. Mormânt, la Getzamani etc.

Tragediile repetate ale poporului armean inspiră vizitatorului sentimente profunde, în special imaginile genocidului comis de otomani în timpul primului război mondial și care a reclamat 1,5 milioane victime.

O realizare recentă este muzeul organizat în sediul vicariatului patriarhal melkit (greco-catolic). Aici e locul să amintim de catedrala cuprinsă în complex, construită în 1848, care a fost repictată în anii precedenți de către frații Moroșan în stil brâncovenesc.

Muzeul oferă o imagine despre biserica creștină orientală, indiferent de poziția dogmatică. După cum se știe, cu excepția maroniților care tot timpul au fost fideli bisericii romane, în celelalte biserici s-a produs o sciziune între uniți și ortodocși.

Organizatorii au cuprins o tematică variată. Astfel aflăm că pentru eucharistie maroniții folosesc ostia. Coptii și coptii-

etiopieni imprimă în pâinea dospită o imagine. În modelul ortodox-rus apar uneori crucifixul.

O atenție deosebită s-a dat costumației cotidiene a clerului și veșmintelor rituale. Spre exemplu am văzut un episcop siriac în veșmintele pitorești, folosite cu ocazia liturghiei.

Din inventarul liturgic se impune colecția de cruci, ca de pildă cea greacă, rusă, etiopiană etc. Pot fi văzute și icoane dintre care exemplificăm cele de factură armeană.

Muzeul de la „Studium Bilicum Franciscanum” deține o colecție arheologică obținută de pe urma cercetărilor făcute de specialiștii ordinului în Țara Sfântă. Exemplificăm rezultatele recente de la Kafarnaum, efectuate înainte de construirea unei biserici pe locul casei sf. Petru. O noutate recentă constituie descoperirile de pe muntele Nebo, de pe malul estic al Iordanului, de unde a privit, în ultimele momente ale vieții sale, Moise Țara Făgăduinței. Tot aici, se păstrează tezaurul de la Betlehem (sec. XIII — XIV), cuprinzând obiecte de odinioară ale basilicii, ridicată deasupra grottei Nașterii. Colecția numismatică se

impune mai ales prin monedele grecești și cele în circulație până în epoca cruciadelor.

În suburbia Kin-Karen se găsesc locurile sfinte legate de nașterea sf. Ioan Botezătorul, respectiv de vizita Fecioarei Maria la părinții lui. În cadrul complexului mănăstiresc „Benedictus” se găsește un muzeu cuprinzând obiecte cultice provenite din secolele XVI — XIX, donate în mare măsură de protectorii spanioli ai călugărilor franciscani de aici, în timpul stăpânirii otomane. Remarcăm o cârje episcopală din 1697, potire, ornate între care bizantine și rusești. Pe cealaltă parte a drumului în complexul „Magnificat” unde se găsește faimoasa galerie a celor 46 plăci în care este gravat cântecul Mariei, înălțată cu ocazia sosirii sale în casa părinților Precursorului. Textul românesc se găsește la poziția 34.

Aici este cazul să amintim că pe creasta Muntelui Măslinelor în mănăstirea „Pater Noster” s-a creat o galerie similară, pe una din plăci fiind gravat textul românesc al rugăciunii.

Mănăstirea românească asigură pelerinilor adăpost. Inaugurată în 1935, a

suferit în timpul celui de al II-lea război mondial și al războaielor ulterioare. În perioada 1949—1967, mănăstirea se găsea în zona israeliană a orașului doar la o distanță de 50 m de linia de armistițiu. Abia în 1975, s-a putut încheia restaurarea și sfințită de patriarhul Iustinian. În cadrul mănăstirii vedem o mică expoziție muzeală, organizată în mare parte din obiectele schitului românesc de pe Iordan, actualmente dezafectat fiind în apropierea liniei de armistițiu. În inventar se găsesc obiecte de cult și câteva icoane remarcabile, în special cea a sfântului Nicolae, provenit din secolul al XVIII-lea.

În apropierea parlamentului israelian în vale întâlnim mănăstirea Sfintei Cruci, ridicată pe la 1050. Tradiția leagă locul de copacul din care s-a înjghebat crucea Mântuitorului. În incintă se poate vizita un muzeu deținător al unor obiecte variate, ca un osuar evreiesc (sec. I e.n.), lămpi străvechi, un telescop din secolul al XVII-lea etc.

Deasupra Ierusalimului tronează Muntele Moriah, loc sfânt pentru evrei, creștini și mahomedani. Azi, esplanada este ocupată de moscheele Al-Aqsa și Omar. Primul se ridică pe locul templului lui Solomon respectiv urmașul acestuia.

În apropierea moscheii Al-Aqsa, o clădire provenită din vremea cruciadelor, din 1923, adăpostește un minunat muzeu al culturii islamice. Acesta se împarte în mai multe compartimente. În primul sunt expuse obiecte de cult printre care și faimoasa lampă din aur emailat, adusă din moscheea din Hebron în care se găsesc mormintele patriarhilor și ale soțiilor lor. Un alt compartiment este destinat unor arme ce au aparținut oștirilor care au luptat sub steagul verde al Profetului. O impresie profundă produce compartimentul manuscriselor, redactate în variatele forme ale caligrafiei arabe. Cele mai vechi vizite în expoziție provin din secolul al VIII-lea și al IX-lea, legate de activitatea lui Ali Muhamed ibn Hasan, descendent al lui Mohamed. O surpriză ne-au rezervat manuscrisele din jurul anului 1400, și care au aparținut sultanului Baiazid,

Un spațiu larg a fost afectat unor elemente arhitecturale și artistice provenite din moschei importante, eliminate cu ocazia restaurărilor.

Muzeul Citadelei numit și turnul lui David, vreo 2 000 de ani a servit garnizoanelor stăpânitorilor de totdeauna.

În acest muzeu de istorie locală se găsește faimoasa machetă a Ierusalimului, executată în 1872—1873, de István Illés la scara de 1: 500. Expusă inițial la expoziția universală din Viena (1873) a ajuns la Geneva, iar în 1984, a fost cedată municipalității din Ierusalim.

În colecție predomină obiectele romane și din epoca otomană. La fel, o colecție ne familiarizează cu specificul etniilor și grupurilor religioase care au avut rol în istoria acestor meleaguri.

Muzeul Wolfson, deschis în anul 1956, se găsește în incinta palatului șef-rabinatului israelian. În colecțiile sale păstrează 4 000 de piese ce sunt legate în mare majoritate de cultul mozaic.

Printre obiectele de mare preț sunt sulurile sfinte, scrise caligrafic în multe părți ale lumii. Reține atenția un recipient pentru păstrarea acestora, provenit din Irak. Putem vedea un chivot pentru adăpostirea textelor biblice, adus de la Cracovia (sec. XIX). O coroană de decor, originară din Turcia, s-a realizat în secolul al XVIII-lea. Un parochet (perdea) așezat în fața chivotului este un produs din Germania (1716).

O lampă din 1719, a iluminat o sinagogă din India. Provin din secolul al XVIII-lea două sfeșnice colectate din Persia respectiv Amsterdam. În expoziție apar numeroase sfeșnice folosite în diferite ocazii, țări și epoci.

Dintr-o sinagogă din Iran s-a transferat un covor decorat cu imaginea sacrificiului lui Avram.

În colecție reperăm pahare de praznic din Irak, cupe în stil baroc (secolul XVIII), farfurii din porțelan cu imagini tematice biblice din Ungaria (sec. XIX) Reține atenția colecția de amulete din sec. XVIII — XIX, confecționate în Afganistan, Persia și Maroc.

Pe parcursul circuitului găsim mai multe biblii dintre care amintim câte una din Germania și Italia (sec. XVIII)

La fel apar documente ca de pildă o rugăciune caligrafică, rostită la naștere și contracte matrimoniale ca de exemplu cele încheiate la Padova (1712) sau Ierusalim (1844).

Admiratorii artei religioase iudaice pot găsi superbe coroane de toră (suluri sfinte) depuse pe sarcofagul atribuit regelui David de pe Muntele Sien. Ele au fost salvate din Europa bântuită de holocaust.

Muzeul de Artă Evreiesc, înființat în 1950, cuprinde piese ceremoniale mozaice din Maroc, Egipt, Iemen, Siria, Iran și India. Tot aici, sunt conservate lucrările de pictură a lui Nathan Haber, inspirate din realitățile așezărilor evreiești din Polonia și a căror structură a servit ca model și celor din Moldova (sec. XVIII — XIX).

Muzeul Nahon se ocupă de iudaismul specific de pe sol italian. Aici vedem sinagoga din Conegliano-Veneto (1701), transferată la Ierusalim în 1952.

Muzeul vechiului așezământ evreiesc este dedicat vieții cotidiene din Ierusalim din jurul anului 1880, epoca sosirii coloniștilor presioniști și apoi sioniști. Organizatorii au avut la dispoziție casa familiei Weingarten refăcută în 1967, dotată cu un bogat inventar de tradiție sefardă și așchenafă. În complexul muzeal se găsesc și două sinagogi străvechi din 1534, respectiv 1742.

Cel mai important complex muzeal este „Israel Muzeum”, deschis în 1965.

Secția cea mai solicitată este dedicată manuscriselor de la Marea Moartă. Vizitatorul ia cunoștință de cele mai vechi manuscrise ale Vechiului Testament și alte scripte iudaice antice. Numărul manuscriselor descoperite începând cu anul 1947, până în prezent se ridică la vreo 800. În expoziția organizată cu mijloacele cele mai moderne figurează firește numai facsimile, realizate cu mare precizie. Textele explicative atribuie rolele biblice esenilor, o mișcare ascetică care a existat timp de vreo două secole înainte de marea revoltă a evreilor încheiată cu distrugerea templului din Ierusalim de către romani (67—70 e.n.). Din cele 24 cărți ale Vechiului Testament, doar cea a lui Ester lipsește, în schimb numai

a lui Isaia este completă. La fel, apar șapte psalmi ce nu sunt cuprinse în biblie.

Unele suluri cuprind reguli de conduită, comentarii, texte literare și profetice provenite din mediul amintit, ca de pildă istoria războiului între fiii luminii și ai întunericului.

Unele scripte provin din epoca răscoalei antiromane condusă de Bar-Kohba (132—135). Într-o peșteră au fost descoperite 14 scrisori, adresate de conducătorul răscoalei unui ofițer de al lui, precum și scriptele unei femei cu numele de Babata, asasinată de romani.

Înțelegerea mediului este facilitată de numeroasele obiecte expuse, găsite în ambianța sulurilor, ca de pildă poșeta Babatei în care s-au păstrat 35 documente.

Muzeul biblic și arheologic „Samuel Bronman” din cadrul complexului muzeal înșiruie urmele arheologice ale popoarelor amintite în biblie, ca de exemplu descoperirile făcute la templul filistin din Tell-Qasile. Un sector este dedicat scrierii și inscripțiilor iudaice. În sectorul roman reține atenția inscripția cu numele lui Ponțiu Pilat, găsită la Cezarea.

Un sector special este dedicat vieții iudaice. În marea varietate a obiectelor apare o serie de obiecte de cult în ediții realizate începând cu Europa Occidentală și până în Extremul Orient, în secolele XIV — XX. Remarcăm manuscrisele „Aqada” din Renania (1300) și „Pentateuhul” din 1344, caligrafiat tot pe sol german, ambele cu ilustrații artistice colorate. Mulți se opresc în fața porților sinagogii din Cairo-Fostat în care a activat și Maimonide (1135—1204).

În prelungirea acestui sector găsim o expoziție etnografică ce oferă o imagine complexă în zeci de variante, subliniind adaptarea evreilor de pretutindeni în funcție de mediul respectiv în ceea ce privește îmbrăcămintea, locuința, bucătăria etc. Apare un contrast izbitor între viața evreilor din Suedia, Germania, Iemen, Irak etc. O impresie deosebită produce bogăția sălii dedicată familiei

Rotchild, cândva adevărați principii ai vieții bancare europene.

Secția de artă posedă lucrări de pictură începând cu secolul al XV-lea, în special picturi din mediul german și flamand. Cea mai reprezentativă este colecția perioadei impresioniste și post-impresioniste, mai ales cele ieșite de sub penelul lui Corot, Degas, Monet, Renoir, Rodin, Van Gogh etc. Din reprezentanții secolului al XX-lea amintim pe Chagall, Vasareli, Picaso, Kokoschka etc.

Cel mai frecventat muzeu este memorialul Jad-Vashen, înființat în 1953, pentru eternizarea memoriei victimelor holocaustului. Azi, găsim aici un uriaș complex istoric și artistic realizat cu o ingeniozitate de neegalat.

În muzeul istoric vizitatorul face cunoștință cu ajutorul exponatelor cu prăbușirea vieții evreiești în Germania după înscăunarea lui Hitler (1933). Exemplul lui a început să fie urmat și de alți guvernanți înfeudați fascismului. Scene grozave oglindesc erorile comise în Polonia înfrântă (1939) și, apoi, pe teritoriul Uniunii Sovietice atacată în 1941. Imagini zguduitoare documentează „soluția finală” prin punerea în funcțiune a fabricilor morții. Puțini știu că holocaustul a avut loc nu numai în Europa, ci și în Africa de Nord.

În expoziție s-a rezervat un apreciabil loc rezistenței evreiești, în special răscoalei din ghetoul Varșoviei, participarea la mișcarea de partizani sau înființarea unei brigăzi în Palestina.

Expoziția conține elemente referitoare și la situația evreilor din România, care — potrivit unui grafic — în preajma celui de al II-lea război mondial număra circa 800.000 persoane. În memorialul victimelor sunt menționate sutele de mii

care au pierit la răsărit de Prut, în special în Transnistria. Între victimele din Ungaria sunt cuprinși și cei din Ardealul de Nord.

În Sala Numelor, unde se păstrează o mare parte din datele victimelor care au putut fi nominalizate, găsim pe și cei care au pierit în pogromul de la Iași (1941) și trenurile morții cu care au fost deportați o parte din supraviețuitori.

Un număr de exponate semnificative sunt expuse în aer liber. Dintre ele remarcăm un autobuz din cele 36 cu care Crucea Roșie suedeză, în 1945, a evacuat în Scandinavia 23.000 oameni, aflați în stare de comă cu ocazia eliberării lagărelor de armatele aliate.

În contrast cu mărturiile erorilor stă parcul celor drepti, persoane care prin eroismul lor au salvat vieți, printre care și români. Pentru fiecare persoană se sădește câte un pom. Ne-am oprit la poziția 1213 unde o placă comemorativă amintește de faptele lui Traian Popovici, fostul primar al Cernăuțului, care a contribuit esențial la salvarea unui număr de aproape 20.000 evrei destinați de a fi deportați din ghetoul local în Transnistria

Secția de artă cuprinde lucrări executate în lagărele morții, dar mai ales eternizând aspecte inspirate din realitățile Transnistriei și Ardealului de Nord.

Pe Muntele Sion există și un alt memorial dedicat holocaustului în special victimelor lagărului de la Bergen-Belsen.

La Ierusalim găsim două muzee memoriale dedicate lui Theodor Herzl (1860—1904), fondatorul mișcării sioniste, și scriitorului Agnon, laureat al premiului Nobel care în opera lui a cuprins și un subiect inspirat din viața evreilor din România